

проткан тим оштрим риђим иглицама, који га подсети на властити живот исто тако проткан сличним тигрицама — последицама „чина безумног”.

Ако слику света и егзистенцијални доживљај евоцира помоћу гротескних и суморних апокалиптичних призора, и појачава их иронијом и сарказмом стижући све до апсурда и нихилизма, Тадић исто тако развија и појачава и сам естетски доживљај до којег му је и те како стало, артикулишући га сликовитим и сугестивним песничким средствима и уметничким ефектима, тако да своје виђење стварности и егзистенције обликује, дакле, као велики контраст апокалиптичне стварности, у којој се губи све и нестаје, и лирске речи, у којој искрсне понеки ослобађајући знак призване лепоте и каквог-таквог смисла и егзистенцијалног испуњења.

Својан БОРБИЋ

НЕКА ДРУГА БЕСМРТНОСТ

Милорад Павић, *Друго тело*, „Дерета”, Београд 2006

Десети по реду роман Милорада Павића *Друго тело* већ је по свом објављивању на руском језику означен као „словенска паралела *Да Винчијевом коду* Дена Брауна”, што је Павића сместило у друштво аутора који хришћанске теме враћају у књижевност, изнова их интерпретирајући. Овај религиозни роман, трилер, или љубавна прича (јер он је све то помало) схваћен је као дело које хришћанске идеје тумачи из перспективе савременог доба, тражећи у њему оно што је потребно модерном човеку. Па ипак, посматрати овај роман искључиво као побожну причу о другом телу Исуса Христа и хришћанској идеји васкрсења, значило би обратити пажњу само на једну његову страну.

Павићево препознатљиво настојање да пише за савременог читаоца огледа се управо у томе да се том читаоцу пружи што већи број могућности и што већи број начина на који може да чита. Наративни слој који почива на историјским, документарним чињеницама (а за које, јасно, имамо захвалити Милораду Павићу — књижевном историчару) број тих могућности нипошто не умањује. Напротив. У префињеној испреплетености документарног и имагинарног, те цртежа, скица и репродукција, читалац може бити заведен многим могућим значењима мотива „другог тела”. До те мере заведен, да заборави на дошапнуту тајну са самог почетка романа: ко, заправо, прича причу о Елизабети Имоли Свифт, Гаврилу Стефановићу Венцловићу, Захарији Орфелину, Сентандреји, Венецији, Београду?

С тим у вези, читање Павићевог *Другог тела* као текста који је на трагу библијског виђења догађаја после Христовог васкрсења, само

је један начин на који се овај роман може читати. Јер појам бесмртности, иза којег се и крије основна идеја романа, шири је од појма васкрсења и превазилази хришћанско поимање живота после смрти.

Феномен смртности људске индивидуе је темељни чинилац сваке религије (многи религиозни филозофи сматрају да без смрти не би било ни религије), што питање бесмртности чини универзалним и свевременим. Такав статус ово питање има у роману *Друго тело*, где је универзалност идеје бесмртности наглашена својеврсном универзалношћу времена и простора (радња романа се временски протеже кроз чак четири века, а просторно од Београда, преко Париза и Минхена, па све до Кине).

Познато је да је у хришћанству идеја бесмртности изједначена са идејом васкрсења као једног облика преласка у други живот, живота после смрти. Оно што је у оваквом поимању бесмртности од суштинске важности, јесте да тај вид преласка у други живот укључује и телесни, а не само духовни аспект. Васкрсење није поновно оживљавање, оно не претпоставља бесмртност душе одвојене од тела, нити реинкарнацију, већ преображење читавог сопства и поновно успостављање властите индивидуалности. Васкрсење, дакле, имплицира бесмртност човека као целовитог бића, па самим тим и очување јединствености човека и његове индивидуалности.

Осим тога, када се говори о васкрсењу, ваља подсетити да се једино овај, иначе средишњи догађај целокупне хришћанске историје, у *Новом завешћу* нигде стварно не описује. Сви подаци које о васкрсењу нуди *Светло писмо* свODE се на изјаве и извештаје „из друге руке”, те приче о откривању празног Христовог гроба. Стога је вера у Исуса Христа заправо вера у његово васкрсење, које представља обећање општег васкрсења на крају времена. Васкрсење, дакле, није никакав историјски догађај, већ ствар вере. У хришћанској теологији оно није чудо, него есхатолошки догађај који обележава прелазак у ново доба, доба које треба да замени историју.

Ако се све ово узме у обзир, онда наслов *Друго тело* не мора да се схвати само као Павићев покушај новог читања *Светло писма* ради одгонетања његових најмистериознијих делова, већ и као прича о човековој индивидуалности и о ономе што се са њом дешава после смрти. У том случају, сасвим оправданим нам се мора учинити пишчева идеја да за јунаке романа изабере Захарију Орфелина и Гаврила Стефановића Венцловића, историјске личности које су живеле у XVIII веку, у времену које је у сваком смислу погодно за развој индивидуалне особности човека. Јер Павић не преиспитује само могућности очувања сопствене индивидуалности после смрти, већ и процесе њеног стварања.

Полазећи од тога да прича о светом Гралу може да се схвати и као „симбол удвостручености Христовог тела, дакле, као прича о томе да је Христос имао и друго тело”, Павићев јунак уводи идеју о херме-

тичности *Светиоџ йисма*, које треба пажљиво читати да би се схватило на прави начин. Истовремено, тај јунак је архивар и трагалац који је у својој потрази стигао само до сазнања о томе ко је све у прошлости трагао за тим „имамо ли и ми два тела, као што је имао Исус”. Иако те покушаје јунак оцењује као крајње наивне, он сматра да су они ипак представљали храбре кораке на трновитом путу. Наводећи пример неког чембалисте који је у Венецији компоновао музику за сатове и вергле, и који је узалудно покушавао да пронађе одговор о другом телу враћајући са прстеном, светом водицом и изговарањем мантре, Милорад Павић већ на почетку романа сигнализира да је потрага за другим телом човека нешто што припада пре свега човеку самом, да је она готово нагонска и да њу, можда, човек није усвојио из религије.

Потрага за другим телом Христовим у роману *Друго тело*, између осталог, јесте и потрага за тајанственим, изгубљеним словом Shin, чије ће појављивање у будућности отклонити сваки привидни дефект у Свемиру. То четворокрако слово представља путању Христовог кретања након што је устао из гроба, па и више од тога: оно је порука коју је Христ послао из другог тела, „са увидом у онострани ствари”. Та порука гласи: „Труди се да будеш срећан колико год можеш!”

Међутим, овај слој романа указује и на везу са *Кабалом* и древним хебрејским учењима. У истом кључу се, уосталом, може читати и љубавна прича романа *Друго тело*, ако се има у виду да се кабалистичко учење темељи на некој врсти двојности и да читав свемир објашњава као сједињавање две супротности — мушке и женске сфере — које се се усклађују у нечем трећем. Осим тога, уводићи мотив прстена који на известан начин предсказује будућност на основу људске енергије, Милорад Павић уводи још један елемент кабалистичког учења, јер је енергија један од појмова који у њему фигурирају. Напослетку, утицаји древних хебрејских учења нису нешто што се код Павића наслућује само између редова, већ на то упућује и ауторово позивање на кабалистичке приручнике из XIII века, у којима Елизабета Имола Свифт проналази податке о загонетном слову Shin.

Дакле, потрага за другим телом човека у коју су ишли Захарија Орфелин и Гаврил Стефановић Венцловић у XVIII веку, а онда, који век касније и Елизабета Имола Свифт и њен супруг, не остаје само у теолошко-филозофским оквирима хришћанства, иако је она свакако потакнута хришћанским обећањем васкрсења на крају историје. Могућност да друго тело писца представљају његове књиге, у којој Павић види један од резултата трагања за бесмртношћу, близак је концепту сеобе душа. Према том концепту, душа је оно што представља личност човека, душа ослобођена и независна од тела.

Поједини сегменти романа *Друго тело* указују на могућност слободније интерпретације Павићевог виђења живота после смрти. Јер ако друго тело може бити оно што је човек сам за себе створио (као што то за писца могу бити његове књиге), онда то друго тело није не-

што што почива на вери, него нешто што је, условно речено, ствар одлуке. За читаоца, с друге стране, друго тело могу бити све оне књиге које је прочитао. Да ли онда може бити случајно што за таквим другим телом трагају јунаци који живе у XVIII и XXI веку?

Проблем бесмртности не мора бити везан за проблем личности, као што је то случај у хришћанству. Управо се у тој тачки мимоилазе хришћанско учење о васкрсењу и учење о реинкарнацији. Док хришћанска есхатологија подразумева увођење човека у вечност, учење о реинкарнацији остаје у времену. Реинкарнација има одговор на питање загробног живота, али не и на питање бесмртности, јер реинкарнирањем се не чува сећање на претходне реинкарнације, од којег зависи очување јединства личности.

Да је роман *Друго тело* само делимично покушај новог читања *Светиоџ писма* доказује и појам судбине, који Милорад Павић уводи преко мотива тзв. „Богородичиног извора”. Три врела на том извору значе здравље, срећу и љубав; за онога ко се одлучи да попије воду са једног од врела, делотворна је само прва вода коју попије, а не и друге две. И премда је тајна које врело значи срећу, које здравље, а које љубав, „мајка Природа открива преко те воде једну од својих тајни: *Твоја срећа не мора увек да иде ни уз твоје здравље, ни уз твоју љубав.*”

Доводећи у везу моћ „читања пољубаца” са читањем тајанственог слова Shin, Милорад Павић опомиње да љубавна прича у овом роману никако не треба да буде схваћена као маргинална. Пишући о два љубавна пара из XVIII века, те о оном који живи у XXI веку, аутор пружа читаоцу могућност да љубав схвати као пут до бесмртности.

На више начина може се посматрати и Павићев однос према категорији времена, који такође упућује на различите могућности интерпретације романа. С једне стране, време у роману *Друго тело* може се доживети као линеарно, упркос томе што се његова радња ослања на више временских токова, и то уколико се ове приче посматрају независно једна од друге. Међутим, уколико се приче из XVIII и XXI века доведу у везу на било који начин, неизбежно је уочити извесна понављања. Та понављања догађаја у различитим временима су индикативна, јер сведоче о извесном кружном току времена, који ни у ком случају не одговара хришћанском виђењу историје. У том случају, приче које сачињавају овај роман нису паралелне линије, већ концентричне кружнице описане око истог центра — мотива другог тела.

Ако, ипак, роман *Друго тело* јесте прича о човековој индивидуалности (а за некога ће сигурно бити), онда је у питању индивидуалност коју чини човекова духовна страна, страна која се може остварити кроз љубав или, рецимо, кроз стваралаштво. Љубав и стваралаштво прелазак у друго тело чине једноставним и могућим, па је Павићу лако да на самом крају романа доведе у питање нешто што се све време чинило потпуно извесним — самог приповедача. Да ли проме-

њен однос према ауторству са краја романа говори о томе да је потрага за другим телом коначно завршена? Да ли на то указују речи „приповедача“:

„За животиња моје тело држало је своју мајушну и прећлашену душу у себи као сужња. Сада се све изокренуло и йосувраћило. У мени се, ма ко ја сада био и ма где се налазио, десило неки стйраховий йреокрећ, моје време се узврнуло на йосйаву као рукав. Моја душа се ослободила од тела у које је била засужњена, доживела је нешто као велики йрасак. Моја йосмрћна енергија, моје мајушно друго тело сада йушује радосно, младо и срећно йо својој огромној звезданој души као кроз свемир. Оно йамо йтражи кай времена и кай воде. Оно хоће злайћни йресек времена и вечности и уз што неки гућљај Бођородичиних суза да нахрани своје ново 'сада'...?“

Или је овај „преокрет“ само један од Павићевих указа на то да се човек ХХИ века не задовољава једнозначним одговорима и унапред задатим моделима?

На крају, неправедно би било претпоставити да ће нови роман Милорада Павића читаоце привући само провокативним идејама о другом телу Исуса Христа, иако је популарност ових тема у последњих неколико година неоспорна. И без тога, потенцијални читалац *Другог тела* од овог романа може да очекује оно на шта је навикао када је о Павићу реч: „павићевску“ књигу, и ХХИ век.

Нашаца ПОЛОВИНА

ЛИРСКА БЕЛЕШКА О ГРАДУ

Слободан Зубановић, *Дорћолски дисконћ*, Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“, Чачак 2006

Песник Слободан Зубановић (1947), поводом награде „Дисово пролеће“ објавио је, под редним бројем 32, у библиотеци „Књига госта“ књигу песама *Дорћолски дисконћ*, сведочећи, још једном, свој избор и своју доследност катрену и урбаној ситуираности, уз куриозитетну напомену да присуство градског миљеа од Винавера до појаве Зубановића и његове песничке генерације није било прихваћено и заступљено у нашој поезији.

Наиме, у својој првој књизи *Куйаћило* (1973) песник Зубановић је пропевао у катрену, несиметрично римујући по два стиха неједнаке дужине, а унутар њих се играо са цртама, цртицама, заградама. Управо та песникова склоност ка иновацијама и игривости унутар песама, уз непоштовање свих канона, нарочито оних строгих, омогућили су обликовање краћих и дужих опкорачујућих реченица, али увек гип-